

TERVEISIKSI: KÄÄNTÄJÄN VAIKUTELMIA

Minua pyydettiin kertomaan Leviathanin suomennostyössä vastaan tulleista ongelmista. Koska kuitenkin muistelmakirjallisuus on usein puisevaa, käsittelen mieluummin kahta hiukan väljemmin samaan yhteyteen liittyvää aihetta. Ensin sanon lyhyesti jotain omasta käännöksestäni ja yleisemmin filosofian suomentamisesta. Toiseksi koetan kiinnittää huomiota joihinkin piirteisiin, jotka Hobbesin filosofiassa ovat erityisesti viehättäneet minua.

L Ryhdyin kääntämään Thomas Hobbesin *Leviathania* pelkästään omasta mielihalustani: olin pitkästä aikaa katsellut sitä ja huomannut, että se on hyvä kirja. Minulla ei ollut mitään mielekästä ajanvietettä, ja (hyvän) tekstin kääntäminen on minusta herkullista, palkitsevaa toimintaa. Niinpä päätin yrittää suomennosta, jota sitten iltojen iloksi tein neuvottelematta kenenkään kanssa. En ole suinkaan sitä mieltä, että käännoistyö pitäisi järjestää näin, mutta tässä tapauksessa muuta menettelytapaa ei ollut. Otin yhteyttä Vastapainoon, koska olin alusta asti varma, että mikään muu yritys ei julkaisisi kirjaa ainakaan kokonaan. Ja heidän myönteinen periaatepäätöksensä ansaitsee mielestäni yhä erityisen tunnustuksen, vaikka käännoistä olenkin jäävi arvostelemaan. Loppuvaiheessa, raakakäännoistä viimeisteltäessä sain sitten turvautua erinomaisiin lukijoihin, kuten kirjan alkuhuomautuksessa totean.

Käännoksessä jouduin tietenkin usein punnitsemaan ”sujuvuutta” ja ”täsmällisyyttä”. Omat mielitykseni kallistuivat kai enemmän täsmällisyyden puoleen. En tiedä, miten lukijat suhtautuvat Hobbesin monipolviesten barokkilauseiden suomalaisiin vastineisiin; epäilen, että oma suomen kielen idiomini on vanhanaikaisempi ja mutkikkaampi kuin monien nykylukijoiden, joten moni hankaluus on jäänyt tekstiin huomaamattani. ”Sujuvuus”, ”täsmällisyys” ja muut sellaiset käännoksen piirteet ovat kuitenkin ongelmallisia, teoreettisia ominaisuuksia. Filosofian kieli ei ole sujuvaa samalla tavalla kuin sanomalehden — tai sitten se on huonoa.

Olen pitänyt tärkeänä pyrkiä siihen, että Hobbesin yhteys kontekstiin ja traditioon ei katoaisi käännoksessä. Hän esimerkiksi käyttää jatkuvasti akateemisen filosofian perimmiltään aristotelista terminologiaa. Nuo termit on todella ymmärrettävä juuri aristotelis-skolastisen taustan valossa, vaikka hän toisaalta haluaa kieltää tuolta filosofialta arvon. Hobbes vielä tunsi tämän käsitteistön ja oli pätevä hyökkäämään vanhaa akateemista filosofiaa vastaan; usein tuntuu, että hän on oikeastaan paljolti skolastinen filosofi. (Samoinhan aikalainen Descartes on ymmärrettävissä vain tradition yhteydessä; Lockesta jo saa vaikutelman, että hänen aikanaan koko käsitejärjestelmästä oli tullut liian etäinen ja vaikea filosofien enää tajuttavaksi.) Samoin tekstis-

sä on implisiittisiä viittauksia 1600-luvun teologiseen kieleen ja Englannin poliittiseen historiaan; pelkään, että sellaisia olen historiaa tuntemattomana turmellut.

Terminologisia ongelmia on luonnollisesti ollut. Varmaan ilmeisin ja vaikein koski keskeisintä termiä ’Common-Wealth’. Käänsin sen ”yhteiskunta”, ja kuten arvasin, siihen on oltu tyytymättömiä. Tässä on tapaus, jossa suomen kielestä kerta kaikkiaan puuttuu moitteeton sana. Common-Wealth on yhteisen järjestyksen alaiseksi organisoitu ihmiskokonaisuus. On tärkeää, ettei sitä voi suoraan samaistaa valtioon, ja otsikossakin erotetaan maallinen ja hengellinen organisaatio. Se liittyy yhteiseen hyvään (common-weal), mutta on toisaalta luovan toiminnan, konstruktion tuote. Mutta se on myös Leviathan, jolla on oma toimintansa ja joka on yksilöihin nähden absoluuttisen ylivoimainen. Sanalla on lisäksi läheinen yhteys latinalaiseen traditioon, jossa ’res publica’ on esiintynyt monessa valtiollisessa ja oikeudellisessa merkityksessä. (Ranskannoksessa ’Common-Wealth’ on tosiaan käännetty ’république’.) Koska on välttämätöntä käyttää johdonmukaisesti yhtä termiä, en näe parempaa keinoa kuin kääntää sana yhteiskunnaksi — ja varoittaa asiasta esipuheessa.

Filosofian suomentamisen tilasta täytyy jälleen todeta, että julkaisumahdollisuudet ovat heikot ja kääntämisen johtavana impulssina henkilökohtainen omituisuus. Voin viitata siihen, mitä Lahtinen ja Oittinen ovat parin viime vuoden *niin & näin* -lehdissä jo sanoneet. Suurkustantamot ovat tosiasiaa jättäneet filosofian pois ohjelmistosta. (Klassikoiden julkaiseminen sitä kautta olisikin uskallettua, sillä tekstit joutuvat muokattaviksi toimittajille, joilta luonnollisesti puuttuu asiantuntemus mutta joiden suomen kielen mestaruuskin voi olla kuvitteellista.) Pienempien julkaisijoiden resurssit ovat ymmärrettävästi rajalliset. Filosofian otsikon alla ilmestyy melkoisesti käännoisnimikkeitä, mutta kyseessä on usein pikemminkin kulttuuritunnelmointi kuin klassikot saati moderni vakava tutkimus. Valitettava totuus lienee se, että suuristakin klassikoista varsin harvojen on mahdollista ilmestyä suomeksi.

2 Hobbes on kuuluisa nimenomaan poliittisen filosofian keskeisenä hahmona. Se on varmaankin aivan oikein — juuri sillä alalla hänen vaikutuksensa on ollut vahvin. Suomessa kiinnostus Hobbesiin on luullakseni rajoittunut vain

yhteiskuntateoriaan. (Tämän näkee tavallaan myös Leviathan-käännöksen vastaanotosta. Pari sanomalehteä soi sille ilahduttavan laajat esittelyt, jotka keskittyivät pelkästään poliittiseen ajateluun.) Itse en ole yhteiskuntafilosofi, mutta *Leviathanin* monumentaalisen pelkistetty visio suvereenista on minustakin erittäin vaikuttava. Sen perustanahan on keskeinen oppi luonnollisesta laista ja lakien synnystä. Ja on merkittävää, että Hobbes ei jätä yhteiskuntasopimuksen ajatusta abstraktiin muotoon, vaan pyrkii johtamaan täydellisen, konkreettisesti sovellettavan yhteiskuntateorian. Pitkä analyysi eri valtioelinten toiminnasta sekä yhteiskunnan oikeudellisista ja taloudellisista suhteista on täynnä kiinnostavia yksityiskohtia. Mutta koska nämä asiat jokainen huomaa, haluaisin mainita joitakin muita puolia, jotka voivat tuottaa löytämisen iloa, niitä puolia, joiden vuoksi Hobbes on klassikko usealla filosofian alalla.

Aikalaisten reseptio keskittyi Hobbesin metafysiikkaan. Hänen materialismiaan paheksuttiin jyrkästi, poliittinen teoria oli aluksi vasta johdannainen kiistakysymys. Mekin voisimme ottaa oppia aikalaisista ja muistaa ensimmäiseksi, että kyseessä on harvinaisen johdonmukainen materialistinen ja deterministinen filosofi. Kaikki, mitä hän sanoo, koskee kappaleiden liikkeitä avaruudessa. *Leviathania* lukiessa voi toisinaan olla hyödyllistä ajatella, että tarkasteltavina ovat viime kädessä liikelait, jotka yhdistävät aistielimiin osuvia paineita ja ihmisten teoissa esiintyviä ruumiinliikkeitä. Näin voi nähdä selvästi, kuinka ihmisten käyttäytyminen riippuu informaatiosta; informaatio voi olla enemmän tai vähemmän oikeaa. Tämä koskee tietenkin kielellistä informaatiota, mutta myös muita aistimuksia. (Hobbes oli aina kiinnostunut unista, harhanäyistä ja kummituksista.) On selvää, että informaation tuottaminen ja tarjonta on mitä suurimmassa määrin historiallinen, muuttuva, tilannesidonnainen asia, ja ihmisten reaktiotavatkin muuttuvat, kun heidän hermostonsa muuttuvat ympäristön mukana. Mekanistinen systeemi, kuten esimerkiksi yhteiskunta, voi olla muuttuva, kehittyvä ja jopa kehitettävissä, kun se perustuu informaation välitykseen.

Hobbesin materialistisen mielikuvateorian ei tosin onnistu tyydyttävästi selittää mentaalisten tapahtumien syntyä. (Tämä ei ole suuri häpeä, sillä se ei ole onnistunut millekään muullekaan teorialle.) Siitä huolimatta eräs teoksen kiinnostavimpia puolia on deskriptiivinen psykologia. Sille on omistettu useita lukuja I kirjassa, ja myöhemmin siihen viitataan. Tämä on aihepiiri, josta poliittinen filosofia ei yleensä ole kovin kiinnostunut, mutta Hobbesin esitys passioista, luonteenpiirteistä ja ajatuksista on sängen huoliteltu ja nykyaikainen. Vaikka mekanistisen teorian antama tausta loppuu tosiasiaa lyhyeen, deskriptiivisellä puolella Hobbes tekee paljon teräviä huomiota. (Olisi muun muassa hyvä päästä vihdoinkin eroon siitä harhaluulosta, että Hobbesin ihmiskuva oli täysin pessimistinen ja egoistinen.)

Matkan varrella Hobbes joutuu käsittelemään kielifilosofiaa ja yleisemminkin semiotiikkaa. Hänen oma käsityskantansa, jonka hän esittää varsin selkeästi, on läpikotaisin nominalistinen. ”Maailmassa ei ole mitään muuta universaalista kuin nimet, sillä jokainen nimetty olio on yksilöllinen ja singularinen” (s. 50). Ja kaikkien merkityksellisten termien tehtävä on voitava analysoida nimeämisrelaation johdannaisten avulla. Hobbesin kielifilosofia on kiinnostava esimerkki siitä, kuinka pitkälle voidaan päästä ääri nominalistisella välineistöllä. 1600-luvulla jotkut muutkin edustivat samantapaista oppia, joka oli jo paljon karkeampi kuin myöhäiskeskiajan nominalisteilla, mutta Hobbesin versio on hyvin systemaattinen. Omaperäisintä saattaa kuitenkin olla hänen huomionsa kielenkäyttöön, kielen sosiaaliin ja institutionaaliin tehtäviin. Tässä suhteessa Hobbes todellakin on edelläkävijä. Hän tutkii monissa yhteyksissä erilaisia

puhemuotoja — sitoumuksia, neuvoja, käskyjä, rukouksia, seremonioita jne. Mutta lisäksi tätä näkökulmaa on hyvä pitää silmällä koko IV kirjassa.

Kielifilosofiastaan Hobbes johtaa logiikan, jonka mukaan ajatukset ja päättelyt ovat tietynlaisia mielikuvien yhdistelmiä, lauseet ja todistukset nimien yhdistelmiä. Niinpä kaikki logiikka on nimien yhteen- ja vähennyslaskua, ja nimet ovat perimmältään mielivaltaisen konvention varassa. Ajatus on täydellisesti virheellinen, mutta on muistettava, että Hobbesin aika oli logiikan historiassa todellista aallonpohjaa. (*Leviathanissa* Hobbes ei kehittele logiikkaa enemmälti, hän palaa siihen muissa teoksissa.) Hobbesille siis oli kunniaksi, että hän keksi näinkin suurisuuntaisen teorian. Sen sijaan nykyisen ”komputaationaalisen mielen filosofian” kannattajille ei ole kunniaksi, että he kannattavat täsmälleen samaa teoriaa.

Kysymys Hobbesin uskonnollisista katsomuksista on kiehtova, ja se on aiheuttanut pitkällistä kiistaa, jossa ei ehkä koskaan päästä lopulliseen selvyyteen. Lähes kaikkia mahdollisia kantoja on puolustettu — yhden äärimmäisyyden mukaan Hobbes olisi suoraviivainen ateisti, toisen äärimmäisyyden mukaan jonkin jyrkän reformoidun uskonsuunnan tunnollinen kannattaja. Hänen käsityksensä kirkosta on selvempi: yhteiskunnallisen ylivalan jakamattomuuden periaate johtaa hänet itse asiassa vaatimaan kirkon lakkauttamista ja korvaamista yksinkertaisilla yhteisöillä, joissa ei ole lainkaan valtasuhteita. Varsinaisessa uskontokysymyksessäkin taipuisin lukemaan Hobbesia kovan linjan mukaan. Ehkä enemmän kuin Koikkalainen edellisessä artikkelissaan, olen nimittäin viehätynyt *Leviathanin* III ja IV kirjan satiiriin sävyihin. Teksti on ainutlaatuinen, sillä harras paatos ja satalukuiset raamatulliset viitteet tuntuvat kokonaisuutena toteuttavan pohjimmitaan uskonnonvastaista sanomaa. Käännöksellä olen halunnut myös muistuttaa filosofeja antiklerikaalisesta velvoitteesta, joka Suomessa on aika lailla laiminlyöty.

Hobbesilla oli melkoinen vaikutus Englannin kirjallisuudessa. Hän herätti niin suurta vastarintaa osaksi siitä syystä, että hän oli niin hyvä kirjoittaja. Ja ehdottomasti eniten vaikutti *Leviathan*, joka on aina täytynyt laskea englantilaisen proosan merkkiteoksiin, vaikka vastahakoisestikin. Lukijan kannattaa kiinnittää huomiota myös kirjalliseen muotoon. Tietenkin varsinaiset kielelliset hienoudet on käännöksessä menetetty, ja onkin hyvä verrata sitä englantilaiseen tekstiin (mieluummin alkuperäisen kirjoitustavan mukaiseen painokseen). Mutta erilaisia tyyllisiä ja retorisia keinoja voi yhä panna merkille. Onhan ajateltu, että ”retoriikka” laajemmassakin mielessä on Hobbesin yhteydessä keskeinen tekijä. Merkittävät filosofit ovat usein huonoja kirjailijoita; oman makuni mukaan Hobbes on suurklassikoista yksi kaikkein parhaita.

Se piirre, jonka toivoisin *Leviathanissa* erityisesti kiinnittävän huomiota ja jäävän mieleen, on asioiden keskinäinen yhteys. Hobbes etsii olioista ja prosesseista mahdollisimman yksinkertaisia ja etenee sitten niistä askel askelelta kohti kompleksisempia. Joka asiassa hän pyrkii analysoimaan, mistä oikeastaan on kysymys: mitkä ovat ne yksinkertaisemmat käsitteelliset tai reaaliset komponentit, joiden avulla asia on täydellisesti ymmärrettävissä. Hänen tekstinsä on aina argumentointia, ja useimmiten sen on määrä olla suorastaan demonstratiivista. Väitteet ovat toistensa perusteita ja seurauksia, ja ne on harkiten jäsennelty organisoituksi kokonaisuudeksi. Joskus tuntuu, että nykyaikana harva enää muistaa tällaisia hyveitä. Hobbesin *Leviathanissa* tapamme taistelevan analyttisen filosofin työnsä äärellä.